

A. POTOČNIK:

Ljubljana.

(Dalje.)

14. NEZGODE STARE LJUBLJANE.

a) K u g a.

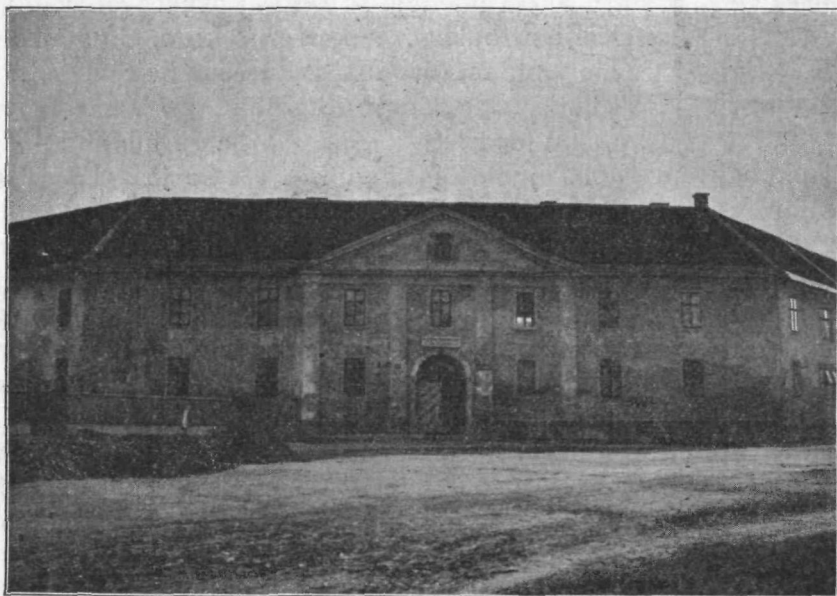
na največjih nezgod, ki je prav pogostokrat obiskala naše mesto, je bila kuga. Rekli so ji tudi črna smrt. S tem imenom so nekdanj označevali celo vrsto nalezljivih bolezni, kakor črne koze, tifus ali legar, razne vrste mrzlice itd. Ta strašna bolezen se je prikazala že kaj zgodaj v Ljubljani. Po Valvazorjevem poročilu je že leta 1006. pomorila v Ljubljani in njeni bližnji okolici nad 17.000 ljudi. Zlasti pogostoma se je oglašala kuga v Ljubljani v drugi polovici 16. stoletja. Leta 1563. je mnogo Ljubljančanov zapustilo mesto in se umaknilo v bližnje gore in druge kraje!

Leta 1579. je vsa gosposka z deželnim zborom odšla iz Ljubljane v Kranj, odtod pa leta 1598. v Kamnik. Leta 1598. je zanesel kugo v Ljubljano neki koroški dijak. Strašno je razsajala posebno po šentpeterskem predmestju, kjer so ogradili ves zgornji del od špitalskega mostu do vhoda v šentjanžvevo dolino (današnja Vidovdansko cesto) z lesenim plotom, tako da ni mogel nihče ven. Enako je bil zabit tudi Stari trg. V Krakovem so nekatere hiše popolnoma izumrle; mestni odbor jih je dal požgati do tal in vas popolnoma zapreti. Nič bolje ni bilo v Gradišču in v Šiški.

Mesto je postavilo svoj lazaret pri sv. Petru, kamor so oddajali okužence. Ko so pa v teku časa prenehale kužne bolezni, je leta 1749. mestni odbor sklenil, da se to poslopje dvigne za eno nadstropje, kar se je zgodilo v letih 1779.—1780. Poslopje so porabili za vojašnico. Tako je nastala bivša šentpeterska vojašnica na sedanjem Vrazovem trgu. Lazaret se je kmalu popolnoma napolnil in morali so postaviti na Rožniku kočje za okužence. Vsa sredstva, ki so jih uporabljali proti tej strašni morilki človeštva, pa niso dosti zalegla, zato so se Ljubljančani zanašali na božje usmiljenje. Prestrašeni po kugi so prirejali vsako leto na dan sv. Roka procesije iz stolnice v Dravlje. Od leta 1617. pa se je pomikala procesija iz nekdanje kapucinske cerkve v današnji Zvezdi po Gosposki ulici na Novi trg, po Črevljarski ulici čez Hradeckega most, po Starem trgu k sv. Jakobu, odtod k frančiškanski cerkvi na sedanjem Vodnikovem trgu; odtod skozi sedanjo Stritarjevo in Wolfovo ulico nazaj h kapucinom. Ta obhod je prirejala bratovščina »Odrešenika sveta«, in sicer ponoči ob bajni razsvetljavi s plamenicami in svečami. Pri procesiji so predstavljali posamezne dogodke iz

Kristusovega trpljenja in sv. pisma stare in nove zaveze. Ker so se pa pri teh obhodih vršile razne nespodobnosti, ki niso bile v nikakem skladu s pobožnostjo, je vlada leta 1773. prepovedala to procesijo za vselej.

Na kugo nas še dandanes spominja soha presv. Trojice, ki je stala od leta 1693. na križišču Dunajske in Gosposvetske ceste. To soho so v avgustu prošlega leta prestavili na Kongresni trg. Podobno znamenje, posvečeno brezmadežnemu spočetju Marije Device, so postavili leta 1682. na sv. Jakoba trgu. Prej je stalo to znamenje pred vhodom

Šentpeterska vojašnica

v šentjakobsko cerkev. Tudi Wolfova slika nad stranskimi vrati florijanske cerkve nas spominja na kugo. V Krakovski ulici hiš. šte. 21 je vzidan kip žalujočega angela, ki nas spominja na to strašno bolezen. Podoben kip je vdolan tudi na Krakovskem nasipu hiš. šte. 14.

Še leta 1711. so trepetali Ljubljanci pred kugo.

b) Požari.

»Gori, gori!« ta strašni klic je večkrat vznemirjal ljubljanske prebivalce v prejšnjih stoletjih. Pa saj ni bilo čudno, če pomislimo, da so bile hiše večinoma krite s slamo in deščicami; nekateri mestni deli, kakor Reber, Žabjek, Rožna ulica pa so bili popolnoma leseni. Čuvaj na Gradu je opozarjal mestno prebivalstvo na pretečo nevarnost s tem, da je bil plat zvona, meščani pa so si morali sami pomagati. Ob

požaru so morali na lice mesta župan, mestni sodnik in mestni odbor-niki, ki so skrbeli za red. Vsak hišni posestnik, ki ni bil prizadet po požaru, je moral priskočiti na pomoč. Mestna vrata so ob takih časih močno zastražili, da niso prihajali tatovi v mesto.

Pri požaru so morali pomagati obrtniki in rokodelci. Vozniki so pripeljali gasilno brizgalno in štiri velike sode, napolnjene z vodo. Mesto je imelo štiri shrambe za gasilno orodje, in sicer eno pri se-

Soha presv. Trojice danes

danjem Zmajevem mostu, drugo v Vegovi ulici, tretjo ob Gradaščici v Krakovem in četrto na Žabjeku. Na zunanjih stenah shramb in pri mestnih vratih so bile obešene dolge lestve in železni mački (kaveljni) na dolgih drogih, s katerimi so trgali strehe. Od 1780. leta oznanjajo požare s streli iz topov. Leta 1869. je bilo v Ljubljani ustanovljeno prostovoljno gasilno društvo, ki je danes eno prvih v naši državi.

Oglejmo si nekaj najstrašnejših požarov iz prejšnje dobe. Dne 27. junija 1382. leta je pogorela takratna šenklaška, špitalska in frančiškanska cerkev z okolico. Dne 14. marca 1583. leta je ognjena sila upepelila križansko cerkev in neposredno bližino. Dne 3. marca 1603. leta so pogorele v šentpeterskem predmestju 53 hiše. Leta 1618. je upe-

pelil ogenj v Krakovem precej hiš. Strašno je bilo gledati požar dne 11. februarja 1629. leta, ko je pred špitalskimi vrati gorelo 29 hiš in avguštinska cerkev. Cerkev sv. Florijana so postavili v spomin na grozen požar leta 1660., ko je dne 19. septembra na Starem trgu in v sedanji sv. Florijana ulici pogorelo 20 hiš.

Dne 31. julija 1767. leta okolo polnoči je izbruhnil požar v sedanji Florijanski ulici, ki je upepelil v Hrenovi in Rožni ulici in v okolici cerkve sv. Jakoba približno 60 hiš. Dne 9. septembra istega leta je požar zopet na istem kraju izpremenil 72 hiši v prah in pepel. Pone-

Znamenje device Marije l. 1682.

srečeni prebivalci tega okoliša so bili oproščeni tri leta vsakega davka in so dobili 8000 goldinarjev podpore za zopetno postavitev svojih domov.

Ubožno krakovsko predmestje so komaj popravili po zadnjem požaru, kar izbruhne dne 29. aprila 1798. leta velik požar in upepeli 32 hiši, 16 hiš pa so odkrili, da se ni širil ogenj dalje. Dve leti pozneje, dne 4. aprila 1800. leta, je pogorelo v Trnovem 69 hiš. Zadnji veliki požari v prošlem stoletju, ki so bili v našem mestu, so: Na pustno nedeljo leta 1834. in dne 25. avgusta 1858. leta je gorela stara cukrarna na Poljanskem nasipu; dne 17. februarja 1887. leta pa je pogorelo staro

gledališče na Kongresnem trgu tam, kjer je danes Kino Matica in Filharmonično društvo.

c) Sovražnikovi napadi na mesto.

Čuli smo, da je bila stara Ljubljana močno utrjeno mesto. Temu se ni čuditi, če pomislimo, da so mesto naskakovali razni sovražniki in ga hoteli razdežati.

Vojvoda Ulrik (1256.—1269.) se je imenoval »po božji milosti vojvoda koroški, gospodar Kranjske in Slovenske krajine.« Ker je umrl brez otrok, je imenoval svojega sorodnika češkega kralja Otokarja II. za dediča svojih dežel. Po Ulrikovi smrti se je polastil Kranjske češki kralj Otokar II., a pravi dedič te dežele je bil Ulrikov brat Filip, ki je bil solnograški nadškof. Vnela se je vojna med Otokarjem in Filipom. Skozi Savinjsko dolino je prišel Otokar leta 1270. pred Ljubljano in jo po dvanedevnem odmoru vzel z naskokom, ker je bilo mesto kaj slabo utrjeno.

Leta 1442. je mesto oblegal celjski grof Urh II., ki se mu je postavil v bran Jurij Apfaltrrer. Ljubljancani so zaprli mestna vrata in se branili za močnim zidovjem proti sovražnim oblegovalnim strojem. Ker se pa Celjani niso mogli polastiti mesta, so pustošili po okolici in in zažgali Podturnski grad, ki je bil last Jurija Apfaltrrerja. Ljubljancani so se pri tem boju izkazali za prave junake, zato jim je cesar Friderik III. dovolil, da smejo svoja pisma in listine pečatiti z rdečim voskom.

Skoraj tristo let so napadali divji Turki naše pokrajine ter morili, plenili, požigali in odvajali neštete množice deklet in mladeničev v sužnost. Neizbrisen ostane spomin na »turško silo« v naši domovini. Ljubljana je prvič videla Turke pred svojim obzidjem leta 1415. Leta 1469. je Turek upepelil stolno cerkev, ki je stala takrat zunaj mestnega obzidja. Leta 1471. je rohnal po ljubljanski okolici, meseca marca naslednjega leta (1472.) pa je prišel pred naše mesto. Mestna vrata so bila trdno zaprta, mestno obzidje pa gosto zastraženo, zato v mesto ni mogel. Turške čete so se utaborile za sv. Krištofom, v Šiški in na Poljanah. Morili, plenili in požigali so po okolici. Zažgali so tudi takratno šentpetersko cerkev. Slednjič so jih prepodile krogle, ki so jih Ljubljancani izstreljevali z ljubljanskega Gradu. V spomin na ta dogodek so hodili Ljubljancani vsako leto na veliki ponedeljek po kosilu v slovesnem izprevodu od šentpeterske cerkve k sv. Krištofu. Na novem delu pokopališča je bila velika »Lovševa jama«, iz katere so izvažali pesek in gramoz za zidanje hiš in posipanje cest.

Na stotine veselih otrok in dijakov se je zbralo v »Turški jami«, na njenih obronkih pa so se zbrali gospoda in meščani, ki so metali mladini pomaranče, jabolka, pirhe in sladščice. Ko so leta 1788. pokoz

pališče razširili, je ta ljudska zabava pojemala, dokler ni leta 1872. popolnoma prenehala, ko so zasuli jamo. Leta 1498. je prišel Ali-paša pred Ljubljano, a mesto je bilo pripravljeno za obrambo. Ker v mesto ni mogel, je nabral okolo 20.000 ljudi in jih odpeljal v sužnost. Dne 8. julija 1528. leta so se valile turške čete mimo Ljubljane in požigale po predmestjih. Iz poročil posnemamo, da so bili Turki devetkrat pred Ljubljano, če ne še večkrat. Dandanes nas spominja zvonjenje zjutraj ob 7. uri na »turško silo«.

Francoski cesar Napoleon je leta 1797. napovedal vojno skoraj vsem evropskim državam, tako tudi bivši Avstriji. Francoska vojska se je pomikala vedno bliže našim pokrajinam ter prišla dne 1. aprila 1797. leta z generalom Bernadottom na čelu v Ljubljano. General se je naselil s svojim spremstvom v škofiji. Ljubljancani so se Francozov jako bali in je tretjina prebivalcev pobegnila iz Ljubljane. Napoleon je izdal oklic na narod v francoskem, nemškem in slovenskem jeziku ter zagotavljal prebivalstvo, da bo čuval njih vero, jezik in imetje. General Bernadotte je strogo pazil na mir in red ter vsak prestop ek ostro kaznoval.

Po sklenjenem začasnem miru v Leobnu so Francozi dne 8. maja 1797. leta zapustili Ljubljano. Toda mir ni trajal dolgo. Dne 28. novembra leta 1805. so podile francoske čete zadnje ostanke avstrijske vojske po sedanji Prešernovi ulici. Prišel je general Massena dne 11. decembra istega leta in se nastanil v škofiji. Po sklenjenem miru v Požunu leta 1805. so odšle zadnje francoske čete iz Ljubljane dne 25. februarja 1806. Krvava bitka pri Wagramu je prisilila avstrijskega cesarja Franca I., da je sklenil z Napoleonom dunajski mir in mu odstopil poleg Dalmacije tudi Istro, Goriško, Trst, Kranjsko, beljaški okraj in Hrvatsko do Save. Vse te pokrajine je združil Napoleon v Ilirijo, katere glavno mesto je bila Ljubljana. Zato so Francozi prikorakali dne 21. maja 1809. leta skozi Vrhniko v Ljubljano. Takrat je naš pesnik Valentin Vodnik navdušeno zapel »Ilirijo oživljeno«. Maršal Marmont je postal guverner Ilirije in se naselil v škofijski palači v Ljubljani. Mir in red je vladal v deželi. Povsod so se kazali uspehi človekoljubne in odločne roke Marmontove. Prenehalo je izterjevanje vojnih odškodnin, mnogo se je izboljšalo pri šolstvu, sodišču in zdravstvu. Leta 1811. so Francozi uvedli zemljiški in osebni davek ter ga pravično razdelili. Velikanski poraz Napoleonov na Ruskem leta 1812. je bil povod, da so se Francozi umaknili iz Ljubljane. Le majhna posadka Francozov je še branila ljubljanski grad in streljala s topovi na avstrijske čete, ki so odgovarjale z Golovca in Šišenskega hriba. Dne 5. oktobra 1813. leta se je vdala zadnja francoska posadka in tako je, žal, prenehala francoska oblast v naših krajih.

Danès nas spominja na francosko vlado Lattermannov drevored, za katerega so napravili Francozi načrte, zasaditi ga je pa dal avstrijski

general Lattermann. Ob Ižanski cesti je botanični vrt, ki ga je ustanovil maršal Marmont leta 1809, ter vodstvo vrta poveril Slovencu Francu Hladniku, profesorju prirodoslovja in botanike. Vidni znaki iz te dobe so tudi okopi (jame) na Šišenskem hribu proti Drenikovemu vrhu, kjer so stali topovi. Na Francoze nas spominjajo tudi krogle, ki so vzdane v hišah. Eno vidimo na Poljanski cesti št. 33 ali natančneje v Bergantovi ulici v pritličju z napisom: D. 29. Sb. 1813., t. j. 29. septembra 1813. Druga je vdolbena v hodnikov zid na dvorišču ob Rimski cesti 11 in nosi letnico 1809. Tretja pa je vzdana v Vošnjakovi ulici v hiši restavracije »Novi svet«. V prejšnjih letih je bilo teh krogel več, ki so se pa zaradi prezidav poslopij poizgubile.

Gozdni možiček in Anžek-gobar.

Gozdni možiček — ves majhen in plah —
pod smreko samotno se stiska in plače;
solze ogromne po bradi teko mu,
zobje šklepetajo, treso se mu hlače ...

Iz sivih očesc mu gleda strah:
Hu, kje je zdaj tista strahotna pošast? —
To je šepašti, grbasti Anžek-gobar,
ki robanti po hosti: »Hej, škratelj, slepar! ...«

Ej, Anžek je gluh, na očesu brljav —
pa zgrabil možička je prej kar za vrat,
misleč, da je gobo ogromno zalotil —
zdaj pa repenči se, ker se je zmotil ...

Napol le še živ se je škratelj izvil
iz Anžkovih trdih pesti in jo pod smreko ucvril;
zdaj kuka iz nje na široka in škrbasta Anžkova usta:
»Hu, kaj, če me Anžek za zajtrk pohrusta? ...«

Miroslav Kunčič.